

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СЛІДЧОГО ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пасько О.М.,
к.ю.н., доцент кафедри психології та педагогіки
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню психологічної готовності працівників органів досудового розслідування, крізь призму її різновидів та характеристик готовності до певної діяльності, з урахування змін відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. Автором визначені вміння, які детермінують готовність та її різновиди до професійної діяльності.

Ключові слова: готовність, регулятивна, сугестивна, мотиваційна, діагностична, рефлексійна, комунікативна, перцептивна готовності.

Пасько О.Н. / ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ СЛЕДСТВАТЕЛЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ / Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Статья посвящена исследованию психологической готовности сотрудников органов досудебного расследования, через призму ее разновидностей и характеристик готовности к определенной деятельности, с учетом изменений в соответствии с новым Уголовным процессуальным кодексом Украины. Автором определены умения, детерминирующие готовность и ее разновидности к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: готовность, регулятивная, суггестивная, мотивационная, диагностическая, рефлексивная, коммуникативная, перцептивная готовности.

Pasko O.M. / PSYCHOLOGICAL READINESS INVESTIGATOR FOR PROFESSIONAL ACTIVITY / Odessa state university of Internal Affairs, Ukraine

The author notes that the characteristics of psychological readiness defined in a lot of research, but each offers its own interpretation of this definition and defines the various components, components, structural elements, which in turn leads to confusion content of this concept. Therefore, there is a need to provide a clear definition of the concept and content of psychological readiness and identify its species.

First of all set the definition of «readiness». Readiness – is integral condition of the individual that determines the ability of activity and inactivity in a particular area (personal, social, professional). Then investigate the psychological readiness in the light of its varieties (regulatory, suggestive, motivation, diagnostic, reflective, communicative, perceptual readiness) and performance readiness for certain activities of taking into account the changes under the new Criminal Procedure Code of Ukraine. Psychological readiness is one of the elements of the structural and logical model of the investigator. The author has identified skills which determine the readiness and its variations to the profession. The value of the article is conditioned on a scientific level – the need for further study of certain kinds of psychological readiness that are necessary for employees of the preliminary investigation. On a practical level – the development and formation of the varieties of psychological readiness of students in universities of Internal Affairs of Ukraine and the improvement in the performance of professional duties in the practical sections of the preliminary investigation of Ukraine.

Key words: readiness, regulatory, suggestive, motivation, diagnostic, reflective, communicative, perceptual readiness.

Професіоналізм працівника органів досудового розслідування залежить від великої кількості вимог, яким він повинен відповідати для того, щоб бути висококваліфікованим фахівцем правоохоронних органів. Проте, у процесі державотворення виникає певна сукупність прогалин щодо чітких та структурованих вимог до зайняття певної посади, що призводить до некомпетентності працівників та неготовності на високому рівні виконувати функціональні обов'язки.

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю добору висококваліфікованих працівників органів досудового розслідування, які здатні та готові якісно та ефективно здійснювати професійні обов'язки. Тому, нагальною є потреба у побудові певних вимог, яким повинен відповідати працівник і відповідно до них здійснювати підготовку правоохоронця.

Питанням визначення дефініції «готовність» займалися: К. А. Абульханова-Славська, В. О. Алаторцев, Б. Г. Анан'єв, Ф. Генон, А. О. Деркач, М. І. Д'яченко, Ю. М. Забродін, Є. П. Іл'їн, Л. О. Кандибович, І. С. Кон, В. А. Крутецький, Н. Д. Левітов, О. М. Леонтьєв, І. О. Машук, Ф. Т. Михайлів, Л. С. Нерсесян, А. Ц. Пуні, В. Н. Пушкін, В. В. Столін, Д. М. Узнадзе, В. Д. Шадріков і ін.

Особливості психологічної готовності у певній мірі розглядалась у наукових працях таких вчених як В. О. Алаторцев, М. І. Д'яченко, Л. О. Кандибович, Г. С. Костюк, В. І. Лебедев, Б. Ф. Ломов, І. О. Машук, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, Т. О. Оболдіна, П. А. Рудик, А. Є. Томілова, Б. О. Федоришин, Н. С. Філатова, О. М. Цільмак, С. Х. Яворський, С. І. Яковенко та ін.

Так, науковець А. Є. Томілова під психологічною готовністю розуміє тривалий або короткочасний стан людини, що спрямований на свідоме або підсвідоме програвання майбутньої ситуації [1]. Проте, М. І. Д'яченко зазначає, що готовність – це стан, домінуючий стійкими особливостями, властивими даній людині [2].

Особливості психологічної готовності визначаються у великій кількості наукових досліджень, проте кожен надає власне тлумачення даній дефініції та визначає різні складові, компоненти, структурні елементи, що, у свою чергу, призводить до плутанини змісту даного поняття. У зв'язку із цим, виникає потреба надати чітке визначення поняттю та змісту психологічної готовності та визначити її різновиди.

Новизна наукового дослідження пов'язана із тим, що вперше було чітко визначено тлумачення психологічної

готовності та систематизовано її різновиди відповідно до повноважень та функціональних обов'язків працівників органів досудового розслідування, з урахуванням змін на законодавчому рівні, пов'язаних із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України.

Методологічне або загальнонаукове значення полягає у тому, що наявність чітких різновидів психологічної готовності надасть можливість здійснювати підготовку майбутніх слідчих на високому професійному рівні готовності до професійної діяльності.

Готовність є предметом вивчення різних галузей наук (психології, юриспруденції, педагогіки, соціології та ін.), обумовлюючи тим самим багатоаспектний підхід до її дослідження. Проаналізувавши літературні джерела щодо дефініції готовності та різних галузей її дослідження, надаємо власне визначення готовності: це інтегральний стан особистості, який визначає здатність до діяльності та бездіяльності у певній сфері (особистісній, соціальній, професійній).

Відповідно до загального визначення ми визначаємо, що психологічна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до врахування структури психіки у слідчій діяльності.

Для того, щоб визначити зміст психологічної готовності відповідно до повноважень органів досудового розслідування, ми визначимо її різновиди (див. рис. 1) та надамо характеристику кожному із них.

Рис. 1. Різновиди психологічної готовності працівників органів досудового розслідування

Діагностична готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до діагностування у професійній діяльності.

Цей різновид визначає готовність до:

- діагностування щодо установлення часу, місця і обставин вчинення кримінального правопорушення;
- діагностування обставин та ситуацій, які можуть призвести до вчинення кримінального правопорушення;
- діагностування ймовірності прояву певної поведінки особи та ін.

Діагностична готовність забезпечується наступними вміннями:

- передбачити наслідки певних дій або бездіяльності;
- діагностувати можливість відтворення ситуації, яка мала місце за наявності певних доказів;
- встановлення причинного зв'язку між відомими фактами за матеріалами кримінального процесу;
- визначати і прогнозувати рольові очікування до себе;
- визначати механізм утворення слідів, тобто встановити характер взаємодії об'єктів під час слідоутворення;
- діагностувати просторовий та часовий зв'язок залишених слідів від злочину;
- переробляти інформацію та приймати рішення;
- досліджувати особистість злочинця в її розвитку (вивчення механізму виникнення злочинного умислу, дослідження суб'єктивного ставлення злочинця до вчиненого діяння);
- визначати час події за залишеними слідами;
- визначати об'єктивну істину шляхом дослідження та аргументування властивостей і станів об'єкта (явища) тощо;

- встановити цілісний механізму злочинної події;
- визначати відповідність ситуації, що викладається учасником кримінального процесу реальному та дійсному механізму події, що може бути визначений по залишених слідах, речових доказах та ін.

Рефлексійна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до самоаналізу та сприйняття й відчуття інших.

Цей різновид визначає готовність до:

- сприйняття та відчуття інших через розуміння, чому особа так вчинила;
- поставити себе на місце іншого;
- відчуття хвилювань особи та передбачення у цьому зв'язку подальшої її дії та ін.

Рефлексійна готовність забезпечується наступними вміннями:

- відмовитися від власного егоїзму з метою визначення дійсних процесів та явищ;
- поставити себе на місце підозрюваного та імітувати можливість його дій під час вчинення злочину;
- подумки відтворити хід міркувань правопорушника і відповідний результат, після вчинення злочину;
- імітувати міркування правопорушника;
- подумки «перевтілитись» в злочинця для проникнення в його задум;
- «вторгатись» в інтелектуальну діяльність співрозмовника;
- виходити за межі власного «Я»;
- «приміряти» на себе «маску» правопорушника;
- раціоналізувати чужі хвилювання, тобто визначати мотиви та причини вчинення злочину;
- власною розвинутою уявою охопити весь процес внутрішнього життя партнера по спілкуванню;
- розуміти внутрішній «світ» іншої людини;
- «занурюватись» у систему внутрішніх діалогів співрозмовника;
- досліджувати та розпізнавати приховані наміри співрозмовника за очевидною істиною;
- відчувати почуття іншої людини і, відповідно, «приміряти» його емоційний стан;
- проникнути у внутрішній світ партнера по спілкуванню;
- подумки зрозуміти логіку вчинків правопорушника та ін.

Мотиваційна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до отримання задоволення від виконуваної роботи.

Цей різновид визначає готовність до:

- із натхненням та задоволенням відноситись до професійних завдань;
 - бажання та прагнення професійно удосконалюватись;
 - забезпечення та реалізації виконань завдань міліції та ін.
- Мотиваційна готовність забезпечується наступними вміннями:
- визначати професійну діяльність як необхідну для захисту суспільства;
 - прагнути до справедливості;
 - ставити собі мету та правомірними шляхами йти до її реалізації;
 - самоудосконалюватися з метою підвищення рівня слідчої діяльності;
 - бачити тільки позитивні сторони професійної діяльності;
 - досягати успіху у професійній сфері шляхом сумлінного ставлення до функціональних обов'язків;
 - спонукати себе до завершення справ до кінця;
 - отримувати задоволення від виконання професійних обов'язків;
 - прагнути виконати професійні завдання сумлінно, з метою заохочення;
 - прагнути усесторонньо та об'єктивно дослідити матеріали кримінального процесу;

– прагнути розвивати у себе професійно важливі якості та здібності та ін.

Регулятивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до врегулювання та коректування поведінки і діяльності учасників кримінального провадження.

Цей різновид визначає готовність до:

– врегулювання дій учасників кримінального провадження;

– врегулювання дій інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, державних установ, громадських організацій і об'єднань;

– коректування дій учасників кримінального провадження та ін.

Регулятивна готовність забезпечується наступними вміннями:

– регулювати поведінку учасників кримінального процесу;

– коректувати у необхідному напрямку поведінку учасників кримінального процесу;

– впорядковувати дії учасників кримінального процесу шляхом введення їх у певні рамки;

– упорядковувати дії усіх учасників кримінального процесу під час проведення слідчих (розшукових) дій;

– наставляти співрозмовника на необхідний напрям комунікації;

– забезпечувати виконання та дотримання вимог КПК України від учасників кримінального процесу;

– керувати та контролювати дії учасників кримінального процесу під час проведенням слідчих (розшукових) дій та ін.

Комунікативна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до ефективної соціальної взаємодії.

Цей різновид визначає готовність до:

– оволодіння технікою комунікативної поведінки;

– необхідності уникати обговорення суперечливих питань;

– контролювання процесу бесіди;

– проявлення співчуття, коли це доречно;

– спостережливості;

– викривання неправдивих свідчень, виявлення правди та брехні у відповідях;

– шанобливого відношення до співрозмовника;

– використання засобів емоційного впливу, які спрямовані на спонукання допитаного до каяття й щирої згоди;

– використання у допиті факторів раптовості при постановці несподіваних питань;

– використання прийомів логічного впливу, які полягають у пред'явленні доказів, що спростовують показання допитаного або потребують їх деталізації, та можуть призвести до протиріч між показаннями співучасників;

– подолання та нейтралізації мотивів, що спонукають допитаного давати неправдиві показання;

– встановлення психологічного контакту при допиті;

– подолання бар'єрів у спілкуванні;

– застосування зон (дистанції) у комунікації;

– використання методу переконання, тобто правомірної дії на мислення, відчуття і волю шляхом приведення доводів і пред'явлення доказів, при яких у допитаного формується усвідомлене бажання давати правдиві свідчення в умовах збереження свободи вибору його поведінки;

– встановити таку атмосферу при спілкуванні із допитаним, яка забезпечить готовність і бажання обмінюватись інформацією, сприймати її, прислуховуватись до доказів співрозмовника та ін.

Комунікативна готовність забезпечується наступними вміннями:

– з'ясувати достовірність показань свідка (ст. 96 КПК України) [3];

– отримувати показання з чужих слів (ст. 97 КПК України) [3];

– проводити допит (ст. 224 КПК України) [3];

– швидко встановлювати психологічний контакт із співрозмовником;

– володіти технікою комунікативної поведінки;

– контролювати процес бесіди;

– тримати візуальний контакт із співрозмовником впродовж тривалого часу спілкування;

– знаходити індивідуальний підхід у спілкуванні із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості (здібності, темперамент, характер, спрямованість);

– викривати неправдиві свідчення, виявляти правду та брехню у відповідях, встановлювати істину по справі;

– використовувати при допиті фактор раптовості, при постановці несподіваних питань;

– долати, нейтралізувати мотив, що спонукає допитаного давати неправдиві показання;

– встановлювати психологічний контакт при допиті, який покликаний сприяти встановленню комунікативних зв'язків, виникненню емоційної довіри у допитаного до слідчого, бажання давати показання;

– демонструвати проінформованість про життя допитаного, його нахили, зв'язки, поведінку при скоєнні та розслідуванні попередніх злочинів, заняттях у період, який передував злочину та після його скоєння, слідчий сприяє виникненню враження про те, що «він знає все»;

– на основі жестів, міміки, пози та ін. визначити відношення співрозмовника;

– «підстроюватись» до лінії бесіди співрозмовника;

– захопити інтелектуальну ініціативу при обранні теми для комунікації, ритму бесіди тощо;

– звертати увагу на обмовки допитаного та ін.

Перцептивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до сприйняття інших.

Цей різновид визначає готовність до:

– сприймання та розуміння інших осіб;

– розуміння внутрішнього відчуття особи та ін.

Перцептивна готовність забезпечується наступними вміннями:

– слухати, чути та почути людину;

– проявляти співчуття, коли це доречно;

– шанобливо відноситись до співрозмовника;

– визначати «слабкі місця» у особи, яка допитується;

– визначати при допиті антипатію, яку відчуває допитаний до кого-небудь зі співучасників;

– вислухати допитаного, особливо у тих випадках, коли йому необхідно «виговоритися» і за зовнішньо непричетними до справи обставинами виступає те, що хвилює допитаного, і що може пояснити мотиви та переконання його дій та поведінки;

– сприймати та розуміти інших;

– «читати» думки об'єктів спілкування;

– уявляти наміри, здібності, емоційні установки учасників кримінального процесу;

– визначити тип темпераменту співрозмовника і відповідно до цього встановлювати психологічний контакт;

– визначити тип акцентуації і створити належні умови до спілкування;

– за зовнішнім виглядом (фізичні дані, одяг, міміка, жести, хода) і поведінкою (дії, експресивні реакції, емоції) визначити дійсний намір особи та ін.

Сугестивна готовність – це інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до впливу на інших або переконання.

Цей різновид визначає готовність до:

– впливання на думку та поведінку інших;

– навіювання інших осіб до необхідної та доцільної поведінки;

– завуальованого нав'язування іншій людині дії чи бездіяльності та ін.

Сугестивна готовність забезпечується наступними вміннями:

- використовувати засоби емоційного впливу, які спрямовані на спонукання допитаного до каяття і чистосердечного зізнання;
- використовувати прийоми логічного впливу, які полягають у пред'явленні доказів, що спростовують показання допитаного або потребують їх деталізації, та можуть призвести до протиріч між показаннями співучасників;
- заслугувати особистий авторитет у свідомості допитаного, який багато в чому пов'язаний з авторитетом державної влади, яку той представляє;
- використовувати метод переконання, тобто правомірні дії з метою впливу на мислення, відчуття і волю шляхом приведення доводів і пред'явлення доказів, при яких у допитаного формується усвідомлене бажання давати правдиві свідчення в умовах збереження свободи вибору його поведінки;
- встановити таку атмосферу при спілкуванні із допитаним, яка забезпечить готовність і бажання обмінюватись інформацією, сприймати її, прислуховуватись до доказів співрозмовника;
- приховано застосувати владу над іншою особою всупереч передбачуваній її волі;
- приховано здійснювати вплив на вибір співрозмовника;
- використовувати різноманітні прийоми, способи та методи впливу на свідомість людини для досягнення певної мети;
- культивувати у співрозмовника передбачення «виграшу» від спілкування;

- фіксувати емоційний, мімічний, пантомімічний прояв з боку допитаного та відповідно гнучко варіювати тактику допиту;
- використовувати стан емоційного напруження;
- використовувати ефект раптовості;
- використовувати прийом послідовного пред'явлення доказів;
- використовувати прийом контрдоказів;
- використовувати прийом поєднання форсованого (прискороного) та уповільненого темпів допиту;
- використовувати прийом накопичення позитивних відповідей;
- при допиті пред'являти докази за усе більш наростаючою доказовою силою і силою емоційного впливу;
- демонструвати поінформованість з певних обставин;
- повідомити при допиті певні відомості з метою переконання особи у неминучості розкриття даного злочину та ін.

Таким чином, вперше було розглянуто зміст психологічної готовності через її різновиди (регулятивна, сугестивна, мотиваційна, діагностична, рефлексійна, комунікативна, перцептивна), які визначались крізь призму функціональних обов'язків працівників органів досудового розслідування і з урахуванням змін, які відбулись у зв'язку із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України.

Набула подальшого розвитку необхідність вивчення на науковому рівні певних різновидів психологічної готовності, які є необхідними для працівників органів досудового розслідування.

Перспективи використання результатів дослідження пов'язані із необхідністю розвитку та формування різновидів психологічної готовності у курсантів та удосконалення їх слідчих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Томилова А. Е. Психологическая подготовка и боевая готовность сотрудников ОВД к действиям в экстремальных ситуациях / А. Е. Томилова // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 1998. – № 1. – С. 54-57.
2. Дьяченко М. И. Готовность к действиям в напряженных ситуациях / М. И. Дьяченко. – М., 1985. – 280 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во., 2012 р. – № 37. – С. 1370.